

FENOMENOLOGIJA LAŽNOG SELFA

Aneta Sandić

Privatna psihijatrijska ordinacija „Dr. Sandić“, Sarajevo

Prikaz slučaja

sažetak:

U uvodnom dijelu teksta autorica se osvrće na fenomenologiju lažnog selfa iznalazeći oslonac u psihoanalitičkoj metapsihologiji pozivajući se na teoretska uporišta H. Deutsch, D. Winnicotta i C. Auerbacha. Teoretske psihoanalitičke postavke ilustrira kazuističkim prikazom klijenta koga, u skladu s Winnicottovom gradacijom, obilježava manje ekstremno lažni self. U predočavanju psihoterapijskog toka poseban status dat je teoriji objektnih odnosa u skladu s vlastitom psihoanalitičkom teoretskom orijentacijom.

Nakon kliničke vinjete autorica rezimira neke od specifičnosti psihoanalitičkog psihoterapeutskog rada s klijentima koje obilježava lažni self, da bi u zaključku predočila centralna obilježja terapeutske rada s ovim vidom psihopatologije potcrtavajući ih kao nužne preduslove koji će omogućiti transformacijsku objektnu relaciju.

Ključne riječi: lažni self, psihoanalitička psihoterapija, transformacioni objekat

UVOD

O fenomenu „kao-da“ osobe (*engl.* as-if) u psihoanalizi je prva pisala H. Deutsch (1). Dvadesetak godina kasnije D. Winnicott (2) piše o lažnom selfu, konceptu srodnom „kao-da“ ličnosti Deutscheve. Njegovo psihodinamsko uokvirenje patologije selfa aktuelno je i u psihoanalizi XXI vijeka.

Centralno stanoviste Deutscheve je da „kao-da“ osobe, ekstremni oblik lažnog selfa, pate od stvarnog gubitka katekse objekta. Odnosi s drugima su imitativnog karaktera, „ekspresija identifikacije s okolinom, mimikrija koja rezultira u tobožnjoj dobroj adaptaciji svijetu realnosti“ (1). „Kao-da“ osoba premiješta identifikacije s jedne osobe na drugu poput „robota“ bez traga unutarnje transformacije. Već tad se registruje da analiza ovako strukturisanih individua prevashodno pomaže putem neinterpretativnih kanala. Deficiti identifikacije se popravljaju putem pozitivnog transfera. Deutscheva (1) piše da „prijanjem grupi“ ove osobe „uspostavljaju validnost svoje egzistencije putem identifikacije“. Bass (3) ovo

permutira u: „neindividualizirana identifikacija daje validnost egzistenciji“.

Za Winnicotta tokom ontogeneze u razdoblju holdinga od izuzetnog značaja za ostvarivanje osnova za autentično postojanje je dovoljno-dobra majčina briga. „Dovoljno dobra majka“, piše Winnicott (2), „susreće onipotenciju djeteta i u izvjesnoj mjeri čini je smislenom. Ona ovo čini ponavljano. Istinski self počinje živjeti, kroz snagu koju djetetov slabi ego dobija kroz majčino implementiranje njegove onipotentne ekspresije“. Majka koja nije dovoljno dobra, tj., ona koja isuviše dobro zna šta je dobro za njeno dijete, neće mu dozvoliti momenat, prostor kreativnog akta. Ona će nametati vlastite geste što će rezultirati djetetovim prekomjernim prilagođavanjem njenim prohtjevima. Na ovaj način oformljava se osnova za lažni self i „dijete biva zavedeno u popustljivost“ (2). Na ovaj način lažni self gradi sebi imanentan tip objektnih relacija, dok istinski ostaje privatan, izolovan, neki put egzistirajući tek u rudimentarnom obliku. Ovaj modus egzistencije prolongira se i u odraslom

dobu te docnije u životu ovakvo psihičko ustrojstvo snažno prebojava subjektov doživljaj samoga sebe. Također, daje značajan aspekt individuinalnim socijalnim interakcijama kako se one ostvaruju medijacijom lažnog selfa.

Organizovani lažni self obilježavaju rigidnost ego odbrana i manjak spontanosti. Subjekt često osjeća, na nedovoljno izdiferenciran način, neautentičnost vlastite egzistencije. No, prije će se žaliti na tjeskobu, bezvoljnost, opštu nezainteresovanost, no što će terapeutu otkriti da doživljava nestvarnost, lažnost vlastite egzistencije. Razlog ovome su snažne odbrane i splitting koji od veoma ranog djetinjstva štite fragilni istinski self od okoline koja se doživljava iznimno prijetećom. Upravo zadatak terapeuta je, u radu s ovakvim klijentom, pažljivo ga konfrontirati s lažnim selfom. Ukoliko se pristupi analizi ego odbrana (4) prije no što se ne identificira klijentovo neautentično postojanje rizikujemo beskonačno elaboriranje o odbranama kako će se njegov lažni self u transfernom odnosu s terapeutom rado uključiti u saradnju zauzimajući stav popustljivosti i prilagodbe u odnosu na ono što smatra da terapeut od njega želi.

Istinski self, s druge strane, obilježavaju sljedeći elementi (5): 1. Istinski self, i njegova ekspresija u dejstvovanju, spontani su i prirodni; 2. Ispoljavanje istinskog selfa često uključuje ekspresivno korištenje tijela ili gestikulacije (ili njihove simboličke ekvivalente); 3. Ispoljavanje istinskog selfa u drugom često inducira naš spontani agnažman koji se često doživljava i na tjelesnom planu; 4. Kapacitet da se ima istinski self asociran je s pristupom i sposobnošću da se modulira agresija; 5. Uprkos činjenici da je ispoljavanje istinskog selfa prirodno i spontano, potrebno je vremena ovom kapacitetu za spontanost da se razvije; 6. Jednom kad se istinski self razvije on se osjeća kao nešto što subjekt poseduje, rezervoar iz kojeg može da crpi sadržaj.

KLINIČKA VINJETA

Pacijent je jedina star 23 godine. Upisao je posljednju godinu studija. Živi sam. Osnovne tegobe su nezainteresovanost za učenje i za izlaske s kolegama s fakulteta, kao i tjeskoba i nemir kada je okružen nepoznatim ljudima. Pomno prati o čemu pričaju i procjenjuje kakvi su, da bi se prilagodio onoj predstavi sebe kakvu misli da će oni prihvatiti. Odrastao je u okruženju obilježenom hiperprotektivnom majkom. Regstruje se otežana separacija prilikom polaska u osnovnu školu. Otac je često bio odsutan. Tokom osnovne škole klijent je bio uzoran đak da bi u srednjoj počeo da se druži s problematičnim vršnjacima. Iako je osjećao da to nije uredu trudio se da bude najcjedeniji među njima. Majku tokom intervjuja opisuje kao osobu sklonu razgovoru, oslonac jer ga u svemu podržava. Otac je sklon da „strašno viče“. I dan danas ga se klijent stoga plaši.

PSIHOTERAPIJSKI TOK

Tokom inicijalne faze psihoterapije otkrivaju se snažna osjećanja krivice usmjerena ka majci. Ona je sklona da plače i da bude jako tužna kad joj nešto nije po volji. Budi ga ujutro telefonom, čuju se kad on završi s predavanjima, zove ga uveče da ga pita je li jeo, šta će raditi kasnije i kada da ga budi narednog dana. Smeta mu ovakvo intruzivno ponašanje, no nije u stanju konfrontirati se s njom. Očekuje njen plač i potištenost što u njemu provocira snažna osjećanja krivice. Jaka prilagodba koja se pretočila u mimikriju na majčin stil komunikacije rezultirala je njegovom nesposobnošću da egzistira u autentičnom modusu komunikacije u adultnom dobu.

Klijentove bazične objektne relacije pod uplivom su snažnih agresivnih pulzija. Osjećaj krivnje u odnosu s majkom ukazuje na aktivne odbrane od istih, dok ga otac vikom parališe ukazujući na intenzivna anksiozna doživljavanja koja potiču iz ovog odnosa. Obzirom na očite

manifestacije lažnog selfa potrebno je uzeti u obzir da se konfliktualno porijeklo osjećaja krivnje nadovezuje na ranije nerazriješenu separaciju – individuaciju. U ovim okolnostima krivnja se zna doživljavati usljed asociiranja težnji vlastite autonomije i separiranosti u odnosu na simbiotski objekat. Pacijent je ostao u simbiotskom jedinstvu s majkom, a trijada je dosegnuta tek parcijalno. Ovo je uzrokom intenziviranja kastracionog straha (6) koji se u sadašnjosti očituje u njegovoj reakciji „sleđivanja“ kada otac više na njega.

U inicijalnoj fazi psihoterapije transfer je u mnogo čemu podsjećao na objektni odnos s internaliziranim majčnim imagoom. Na klijentov pokušaj da na terapeuta transferira ulogu majke čijim emocionalnim potrebama će se povinovati terapeut je podržavao korake ka separaciji i ispoljavanju njegovog istinskog selfa kako u komunikaciji s majkom, tako i u analitičkom setingu. Tokom inicijalne faze psihoterapije suočen je s lažnim aspektom vlastitog postojanja kada je okružen nepoznatim ljudima. Ovim se u dijalog prizivao njegov stvarni self koji se plašio anihilacije.

Tokom središnje faze psihoterapije klijent je s znatno manje oklijevanja s terapeutom dijelio vlastitu intimu. Navirala su sjećanja adekvatna datoj situaciji te je sve aktivnije sudjelovao u analitičkom radu. Paralelno s prorađivanjem njegovih separacionih strahova, kao i kastracionih strahovanja poteklih iz nerazriješene edipalne problematike, kontinuirano mu je pružan i holding. Ovo je ublažavalo strepnju da bi u ljudskoj interakciji ukoliko nije sakriven njegov istinski self mogao biti strahovito povrijeđen. Interpretacija i prorada manifestacija upotrebe projektivne identifikacije rezultirali su umanjnjem njegovog straha i agresije u odnosu na vanjski svijet. Kako je napredovao u vlastitoj transformaciji terapeut kao konteiner sve je manje bio potreban. Ovo je ukazalo na postignuće neutralizacije

agresivnih pulzija i sve veću diferenciranost odvojene reprezentacija selfa i odvojene reprezentacije objekta. U početku s unekoliko poznatim ljudima, a potom i sa sasvim nepoznatim, više nije imao potrebu da štiti svoj istinski self koristeći se lažnim. Spontano se involvirao u socijalne interakcije osjećajući se zadovoljnim kako bi registrovao da inicijalno „nije bilo konflikta“ iako bi ispoljavao lični stav.

NEKE SPECIFIČNOSTI U PSIHOTERAPIJSKOM RADU NA LAŽNOM SELFU

a) Neophodno je da imamo na umu široki dijapazon kliničkih manifestacija lažnog selfa koji se proteže od ekstrema kao-da osobnosti pa do blažih i onih u zdravlju manifestovanih oblika kako je notirao već Winnicott (2);

b) Nužno je pomno pratiti trasferna zbivanja kako se u psihoterapiji veoma brzo aktivira transferna reakcija u kojoj će klijent pokušati udovoljiti terapeutovim zahtjevima kao što to običava činiti s majkom. Ukoliko se ovo ne prepozna njegov mimikrijom definisan lažni self će biti podržavan i sve dublje će se involvirati u odnos terapeut-klijent;

c) U intrapsihičkoj konstelaciji kada lažni self služi kao zaštita fragilnog istinskog selfa od iznimne važnosti je i pridržavati se ekonomičke propozicije za interpretiranje koju je dao još Fenichel (7) kada je napomenuo da nije potrebno količinski forsirati interpretiranje. Ovi klijenti skloni su interpretiranje doživjeti kao intruzivni akt naspram istinskog selfa;

d) Lažni self je sklon tranzitornim identifikacijama kojima se brani od internalizacije. Ova osobina jedna je od čestih uzročnika neučinkovitosti psihoterapeutskog postupka. Iz ovog razloga nužno je obezbijediti dobar holding i adekvatno konteineranje;

e) Kako bi se facilitiralo ispoljavanje istinskog selfa značajan je adekvatan holding, metafora koju u psihoanalitičku teoriju uvodi Winnicott (8). U psihoanalitičkoj psihoterapiji metafora holdinga podrazumijeva da je terapeut sposoban tolerisati doživljaj „da nije učinjen nikakav rad“. Terapeutova uloga holdinga očituje se u tome da jednostavno kontinuirano, empatijski i neintruzivno „bude to ljudsko mjesto u kojem pacijent postaje cjelovit“ (9);

f) Za adekvatan progres psihoterapijskog rada na lažnom selfu od velikog značaja je i terapeutova senzitivnost koja se očituje i u njegovoj ulozi kontejnera, onako kako ga vidi Bion. Kada je odnos kontejnera i konteiniranog tokom psihoanalitičkog psihoterapeutskog postupka usklađen dolazi do rasta i jednog i drugog. U pogledu kontejnera rast podrazumijeva uvećanje kapaciteta za nesvjesnu psihološku elaboraciju. Rast kapaciteta za konteiniranje u analitičkom setingu zadobija različite oblike (10);

g) U konceptu „transformacionog objekta“ Bollas (11) predočava suštinu terapeutskog agensa u psihoterapiji lažnog selfa praveći vlastitu sintezu koja unekoliko podsjeća na konglomerat koncepta holdinga i kontejnera. On identificira novorođenčetoovo prvo subjektivno iskustvo objekta kao objekta transformacionih obilježja. Iskustveno, dijete ga poistovjećuje s procesima koji mijenjaju iskustvo selfa. Kako se radi o identifikaciji koja se odvija prije no što je postignuto prepoznavanje vanjskog objekta odnos s transformacionim objektom Bollas shvata kao objektu relaciju koja ne potiče iz želje, već perceptivne identifikacije objekta s njegovim funkcijama. To je „objekat kao sredinski transformator subjekta“.

ZAKLJUČAK

Potragu za transformacijom i za transformacionim objektom Bollas (11) vidi kao najviše prožimajućom arhaičnom objektu relacijom s čim se usaglašava i autorica ovog teksta. Korjene psihopatologije lažnog selfa iznalazimo upravo u ovim domenu objektu odnosnja. Iz ovog razloga u psihoanalitičkom psihoterapijskom postupku potrebna je posebna obazrivost kako se u inicijalnom stadiju tretmana u transferu ne bi učvrstila objektna relacija po modelu one s intruzivnom majkom (ili kao drugi ekstrem na ovom kontinuumu – emocionalno nedostupnom, odsutnom majkom). Ovakve okolnosti dovest će do situacije koju Bass (3) metaforički predočava kao „kao da pacijent - kao da analitičar“. U ovom kontekstu od vitalnog su značaja holding, kao i terapeutovo funkcionisanje u vidu dobrog kontejnera.

Ono što je od esencijalnog značaja u psihoanalitičkom psihoterapeutskom postupku je da smo spremni napustiti logocentrični model misli (12) i dopustiti susret u kliničkim manifestacijama Winnicottovog potencijalnog prostora. Samo u tom području terapeut može poslužiti kao istinski transformacioni objekat koji će, gradualno, klijentu omogućiti da s manje straha egzistira u svojoj svakodnevnici.

LITERATURA

1. Deutsch, H., (1942) Some forms of emotional disturbance and their relationship to schizophrenia. *Psychoanal Q*, 11:301-321.
2. Winnicott, D.W., (1960) Ego distortion in terms of True and False Self, u knjizi: *The Maturation Processes and the Facilitating Environment*. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, 1965, pp. 140-152.
3. Bass, A., (2007) The as-if patient and the as-if analyst. *Psychoanal Q*, 76:365-386.
4. Sandić, A., (2008) Ego odbrane granično organizovane ličnosti - prikaz slučaja. *Psihijatrija danas*, 40(1):31-36.
5. Auerbach, C., (1991) Development of the true self: A semiotic analysis. *Psychanalysis and Contemporary Thought*, 14: 109-142.
6. Sandić, A., (2007) Evaluacija efikasnosti autogenog treninga s verbalnim suportivnim intervencijama u tretmanu anksioznih poremećaja. Sarajevo, Magistarski rad.
7. Fenichel, O., (1939) Problems of psychoanalytic technique. *Psychoanal Q*, 8:57-87.
8. Winnicott, D.W., (1945) Primitive emotional development, u knjizi: *Through Pediatrics to Psycho-Analysis*. New York: Basic Books, 1975,145-156.
9. Ogden, T., (2005) On holding and containing, being and dreaming, u knjizi: *This Art of Psychoanalysis*. London and New York: Routledge, 2008.
10. Ogden, T., (2004) This art of psychoanalysis: Dreaming undreamt dreams and interrupted cries, *Int J Psychoanal*, 85:857-877.
11. Bollas, C., (1987) *The Shadow of the Object*. London: Free Association Books.
12. Bitan, S., (2012) Winnicott and Derrida: Development of logic play. *Int J Psychoanal*, Vol 3(1u), 29-51.

PHENOMENOLOGY OF THE FALSE SELF

Aneta Sandić

Private psychiatric practice „Dr. Sandić“, Sarajevo, BiH

Case study

summary:

In introductory part of the text author reflects upon the phenomenology of the false self finding theoretical background in psychoanalytic metapsychology, particularly writings of H. Deutsch, D. Winnicott and C. Auerbach. Presented theoretical framework is illustrated by clinical vignette of psychoanalytic psychotherapy with the client who, accordingly to Winnicott's gradation, fits into the less extreme category of personality marked by false self pathology. Throughout the whole presentation special status is given to the object relations theory in accordance with author's theoretic orientation.

The clinical vignette is followed by a resume of some specific issues of psychoanalytical psychotherapeutic work with false self psychopathology. Conclusion of the paper focuses around central issues of therapeutic work with this type of pathology which. Author underlines those as essential foundations that would enable client's fragile true self to get involved in the transformational object relation with the therapist. Without this involvement the analytic diad is treathened to gain the traits of „as if client and as if therapist“.

Keywords: false self, psychoanalytic psychotherapy, transformational object

Adresa za korespondenciju: Dr. Sandić
Grbavička 58, 71 000 Sarajevo, BiH
ordinacijasandic@gmail.com